

Om utmärkelsen Daleniustalare

År 2001 hölls det första Tore Dalenius-talet, då av Olle Sjöström. Talet hålls till minne och ära av Tore Dalenius, 1917-2002, en av portalfigurerna inom svensk surveyvetenskap. Det första talet hölls alltså då Tore fortfarande var i livet, och en tanke med föredraget var ge en möjlighet för yngre surveystatistiker att träffa de stora seniora "stjärnorna"/pionjärerna som var med när stickprovs- och surveymetodik började användas i Sverige. Nedan finns en kort historisk exposé över Tores verksamhet och insatser. Talet hålls normalt sett i samband med Surveyföreningens årsmöte, dvs. en gång om året. Endast en talare utses varje år. Att bli utsedd till Daleniustalare är en utmärkelse som återspeglar att talaren verkar inom statistikområdet i Tore Dalenius "anda". Nedan ges kriterier för utnämning av talare och i den historiska exposén beskrivs Tores anda något mer.

Kriterier för utnämning av talare

Vid utnämning av Daleniustalare beaktas följande kriterier (utan inbördes rangordning).

- Varit verksam inom surveyområdet under lång tid
- Har gjort viktiga bidrag inom surveyområdet, teoretiskt och/eller praktiskt
- Har verkat för ett vetenskapligt synsätt och vetenskaplig tillämpning av statistik inom surveyområdet
- Meriterande, men ej krav, är forskarutbildning eller doktorsgrad inom statistik eller annat närbesläktat område

Dessa kriterier infördes formellt år 2023. Tidigare år har talare utnämnts utan nedskrivna formella kriterier, men i praktiken har motsvarande kriterier i informellt tillämpats.

Talets innehåll

Talaren väljer själv ämnet för sitt tal. Har talaren egen erfarenhet av Tore får detta gärna beskrivas, men eftersom en talare inte nödvändigtvis har träffat Tore är detta inte ett krav. Talet bör hålla den vetenskapliga fanan högt, så som Tore gjorde under hela sin livsgärning.

Hur utnämns Daleniustalare?

Det är styrelsen i Surveyföreningen som utser Daleniustalare. Styrelsemedlemmar, övriga medlemmar i Surveyföreningen (och icke medlemmar) kan nominera personer som talare, men det är styrelsen som beslutar. Nomineringar ska inkomma minst två månader före årsmötet då Daleniustalet normalt sett hålls. Till en nominering ska medfölja en motivering till varför personen bör erhålla utmärkelsen. Motiveringen bör ta fasta på de

kriterier som ligger till grund för utnämning av talare. En nominering gäller för det år personen föreslås.

På årsmötet, när Daleniustalaren presenteras, ger styrelsen en motivering till utmärkelsen av årets Daleniustalare. Dessutom ges en uppmaning till årsmötesdeltagare att inkomma med nomineringar till nästkommande Daleniustalare.

Kort historisk exposé över Tore Dalenius

Texten är författad av Carl-Erik Särndal

Akademikern Dalenius

Tore Dalenius, 1917-2002, blev fil. doktor i statistik vid Uppsala Universitet 1957, på avhandling med titeln Sampling in Sweden. Den har den belysande undertiteln: Contributions to the Methods and Theories of Sample Survey Practice. Delar av avhandlingen ägnas åt framväxten av "vetenskaplig statistikframställning" i Sverige, efter det genombrott i samplingteorin som fick stor effekt i praktiken efter krigsslutet 1945.

Tore blev docent i statistik, sedan professor i statistik vid Stockholms universitet. Senare, och fram till pensionsåldern, valde han att vara verksam vid Brown University i Providence, Rhode Island, USA. Där hade Tore en svensk kollega och god vän, Ulf Grenander, känd professor i matematisk statistik vid Stockholms universitet, senare vid Brown University.

Tore var i första hand en akademisk gestalt. Inte akademisk i den nedsättande meningen; tvärtom. Han var en vetenskapsman. Han identifierade sig med universitetsvärlden och dess företrädare. Han betonade teorins betydelse samtidigt som han var starkt inriktad mot den praktiska sidan av statistiska undersökningar.

Tores professur vid Stockholms universitet stipulerade 20% arbetsinsats vid Statistiska Centralbyrån (SCB). Innan professorsutnämningen var han statistiker vid SCB. Där spelade han bland annat en ledande roll i uppbyggnaden av SCB:s Utredningsinstitut (UI), vars uppgift var att självständigt utföra specialundersökningar och utredningar.

För Tore var både teorin - med dess matematiska inslag - och praktiken - design och utförande - ofrånkomligt viktiga delar av surveys och statistikproduktion. Tore intresserade sig framför allt för metod och framställning för officiell statistik. Däribland speciellt de stickprovsbaserade undersökningarna, så som de används hos nationella statistikbyråer runt om i världen.

Bakgrunden till Tores expertis

Redan tidigt lärde sig Tore mycket av USA, och i USA, som var ledande på området. Han gjorde sig känd och uppskattad där - redan innan 1950 - hos byråerna i Washington, D.C., de som tillsammans svarar för USA:s officiella statistik. Bland dessa framför allt US Bureau of the Census. Han var kollega och god vän med Morris Hansen, William Hurwitz,

William Madow, W. G. Cochran, Leslie Kish. Förgrundsfigurer och klassiska namn, men som kanske inget säger för dagens yngre svenska statistiker.

För att i någon mån uppskatta betydelsen - i Sverige - av Tores insats och karriär, så bör man veta att nämnda personer var pionjärer, nyckelfigurer i en stark vetenskaplig frammarsch med början på trettio-talet. Tore var därmed en i ett litet fåtal som fick tillfälle överföra the American know-how till svenska förhållanden. Tore aviserade en ny tidsända i statistisk undersökningsmetodik i Sverige, framför allt inom den officiella statistiken.

När Tores namn nämns med aktning i svenska statistikerketsar i dag - bland sådana som vet något om honom - så är en anledning just detta att han var "en svensk pionjär". Som sådan en ganska unik person. Det kan förvisso vara ett bra skäl till att vilja komma ihåg en person och hans livsverk långt efteråt.

Kritikern Dalenius

Karakteristiskt för Tore var en framt kritisk inställning till bristfälliga undersökningar, och till bristfällig förståelse av springande punkter i teorin. Han såg många anledningar till kritik. Vetenskapligt förankrad insikt och kunnande gav honom ett fruktat övertag över många. Bland dem till exempel otillräckligt skolade beteendevetare som utförde surveys, mer eller mindre väl, för sin forskning. Tore tvekade inte att i vetenskapens namn använda sitt övertag. Många blev utsatta för hans välgrundade kritik. Men han var alltid beredd till erkännande och beröm åt andra, för klagörande insikter och utredningar och väl utfört arbete.

Han kunde snabbt sätta sig in en methods för- och nackdelar i en given situation. Jag upplevde at han hade en sorts "flyhänt journalistik förmåga" att snabbt snappa upp, kunna förstå och förmedla en ny idé eller lovande metodik. Han hade föga beundran för slentrianmässig och okritisk användning, "standardlösningar".

Ett annat gott skäl till att vilja erinra sig en kreativ person långt senare, det är dennes förmåga att orädd bryta av mot ett typiskt, kanske förlegat beteendemönster. Tore gjorde det.

Dalenius' betydelse

Varför hyllas Tore Dalenius i dag i Sverige med ett årligt föredrag i hans namn och anda? Det är inte så vanligt att en professor i Sverige blir på så sätt uppmärksammat efter sin pensionering eller bortgång. Viktig orsak var utan tvivel att han var "en pionjär i landet Sverige". Han företrädde en ny tidsända.

Tore gjorde viktiga insatser i Sverige för teori och praktik inom fältet surveys och statistikframställning, framför allt inom offentlig statistik. Han engagerade sig i undervisningen i surveykunskap, handledde doktorsavhandlingar i statistik.

Dalenius' anda anser jag knuten till offentlig statistikproduktion. Det var den miljö Tore var "uppfostrad" i, och fortsatt identifierade sig med. I samtal refererade han ständigt till kollegor och förebilder i "US statistical circles", i Washington, D.C.

Han värnade om "riktig och relevant statistik för landets bästa". För rena opinionsundersökningar intresserade han sig i den mån som dess företrädare förmådde engagera sig i vetenskaplig diskussion i metodfrågor, dokumenterat i artiklar och på annat sätt.

Tores bidrag till teoretisk och tillämpad litteratur inom området var många, för att inte säga otaliga: vetenskapliga artiklar, debattartiklar, föreläsningar och annat. Livligt engagerad kunde han notera hur en viss metod kom till användning, mer eller mindre bra. Han kommenterade det, mer eller mindre kritiskt.

Det är lätt att utifrån olika källor bilda sig en uppfattning om de viktigare inslagen i Tores vetenskapliga författarskap. Jag går inte in på detaljer här.